IGNACY LISS

VANESSA ALEKSANDER

IRENEUSZ CZOP

EDYTA OLSZÓWKA

MARIUSZ BONASZEWSKI

ANNA RADWAN

ZESTAW SCENARIUSZY LEKCJI DLA NAUCZYCIELI

MARZEC '68

TVP

TEMAT ZAJĘĆ:
Marzec 1968 – bunt studencki.

AUTORKA: Agnieszka Jankowiak-Maik

GRUPA WIEKOWA: szkoła podstawowa, klasy 7-8; szkoły ponadpodstawowe

CZAS REALIZACJI: 1 godzina lekcyjna

ZAGADNIENIA EDUKACYJNE:
- Postaci: Władysław Gomułka, Kazimierz Dejmek, Adam Michnik, Henryk Szlajfer, Jacek Kuroń.
- Pojęcia: piąta kolumna, Marzec ‘68, „Dziady”, antysyjonizm, „docenci marcowi”, strajki studenckie.
- Przyczyny Marca ‘68.
- Skutki Marca ‘68.

CELE OPERACYJNE:
uczeń/uczennica:
- ugruntowuje potrzebę poznawania przeszłości dla rozumienia współczesnych mechanizmów społecznych i kulturowych;
- wyjaśnia genezę i następstwa kryzysu społecznego w roku 1968;
- kształci tworzenie narracji historycznej;
- rozwija umiejętność pracy w zespole;
- rozwija myślenie kreatywne;
- zna pojęcia i kluczowe postaci związane z wydarzeniami Marca 1968 roku;
- rozwija umiejętność dyskusji;
- wyraża swoje zdanie na temat dyskryminacji określonych grup mniejszościowych.

FORMY I METODY DYDAKTYCZNE:
drama, praca w grupach, dyskusja sterowana, praca z filmem

MATERIAŁY DO WYKORZYSTANIA:
- wybrane karty z materiału „Mechanizmy dyskryminacji. Karty do analizy wydarzeń i procesów społecznych” Centrum Edukacji Obywatelskiej dostępne online: https://migracje.ceo.org.pl/sites/migracje.ceo.org.pl/files/karty-08-bezspadow.pdf,
- ulotki dotyczące wydarzeń Marca ‘68 dostępne online, „Polskie miesiące. Marzec 1968” Instytut Pamięci Narodowej: https://polskiemiesiace.ipn.gov.pl/mie/wszystkie-wydarzenia/marzec-1968/fotografie-i-ulotki/krakow/ulotk/114407,Ulotki-dotyczace-Marcowych-wydarzen.html,
- fragment przemówienia Władysława Gomułki wygłoszonego 19 marca 1968 roku na spotkaniu z aktywem partyjnym PZPR w Sali Kongresowej Pałacu Kultury w Warszawie, archiwum Polskiej Kroniki Filmowej 12/68B (dostępny m.in. na Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=dGQnclgbm-4,
- narzędzia TiK: aplikacja Canva, generator gazet, Jamboard,
- materiały źródłowe (w załącznikach),
- instrukcje pracy w grupie (w załącznikach)

WPROWADZENIE DO TEMATU ZAJĘĆ

Nauczyciel/ka nawiązuje do obejrzanego przez klasę filmu „Marzec ‘68”. Na wirtualnej tablicy Jamboard zapisuje pytanie: Co zrobiło na Tobie największe wrażenie w trakcie seansu? Uczniowie i uczennice anonimowo zapisują odpowiedzi na tablicy (alternatywnie tę część można poprowadzić jako krótką dyskusję sterowaną).

Nauczyciel/ka podkreśla, iż dzisiejsza lekcja będzie nawiązywała do filmu i będzie dotyczyć wydarzeń Marca ‘68. Zadaje pytanie, jaki strajk miał miejsce wcześniej w historii PRL i jakie były jego przyczyny i skutki (*Poznański Czerwiec, strajki robotnicze, odwilż październikowa, dojście Władysława Gomułki do władzy*).

Nauczyciel/ka w formie krótkiego wykładu przedstawia tło wydarzeń poprzedzających Marzec ’68 (*1. wojna sześciodniowa i jej skutki, 2. przemówienie Gomułki, w którym użył określenia „piąta kolumna”, 3. początek nieformalnej kampanii antysemickiej, 4. narastanie konfliktów w kraju na przełomie 1967 i 1968 roku, 5. premiera spektaklu „Dziady” i nawiązanie do Wielkiej Improwizacji w wykonaniu Gustawa Holoubka*).

CZĘŚĆ GŁÓWNA

Nauczyciel/ka dzieli klasę na cztery grupy. Rozdaje instrukcje pracy **(załącznik 2)** oraz materiały źródłowe **(załącznik 1)**. Prosi o zapoznanie się z treścią instrukcji i materiałów. Nauczyciel/ka pokazuje fragment przemówienia Władysława Gomułki z 19 marca 1968 roku. Prosi klasę o wynotowanie sposobów w jakie polityk zinterpretował wystąpienia studentów przeciwko władzy oraz wskazanie słów propagandowych. Nauczyciel/ka wyświetla na tablicy ulotki z czasów Marca ‘68 (dostępne na stronie IPN). Prosi o zapoznanie się z ich treścią i upewnia się, że wszyscy rozumieją w jakim celu były tworzone.

Nauczyciel/ka prosi o przygotowanie listów, artykułów i ulotek zgodnie z instrukcjami pracy. Informuje klasę, iż na wykonanie zadania mają 15 minut. W czasie pracy grup nauczyciel/ka nadzoruje działania uczniów, udziela niezbędnej pomocy, odpowiada na pytania i wątpliwości.

Nauczyciel/ka prosi przedstawicieli każdej z grup o zaprezentowanie wyników pracy. Zaczyna od artykułu prasowego grupy I, w którym powinny znaleźć się najważniejsze informacje związane z przyczynami Marca ‘68. Jeśli w pracy brakuje kluczowych informacji, nauczyciel/ka uzupełnia je. Następnie występują przedstawiciele grupy II, tworzącej studenckie ulotki. Nauczyciel/ka uzupełnia informacje, opowiada o studenckim charakterze strajków. Nauczyciel/ka mówi o tym, iż w czasie strajków relegowano z uczelni studentów. Prosi grupę III o odczytanie listu do władz Uniwersytetu Warszawskiego z żądaniem przywrócenia kolegów. Nauczyciel/ka tłumaczy, iż w czasie Marca ‘68 trwała prawdziwa „wojna ulotkowa” pomiędzy młodzieżą a bliżej nieznanymi autorami antyinteligenckich i antysemickich ulotek. Służby Bezpieczeństwa inwigilowały środowisko „komandosów” (wokół Jacka Kuronia i Karola Modzelewskiego zebrali się m.in. Teresa Bogucka, Irena Grudzińska, Adam Michnik i inni).

Nauczyciel/ka zadaje pytanie: Jakie jeszcze postulaty mieli intelektualiści w czasie wydarzeń marcowych, o których można przeczytać **w punkcie 4 załącznika 1**? (*walkę z cenzurą i swobodę twórczą*). Nauczyciel/ka podkreśla, iż trwałym dorobkiem strajków studenckich stała się Deklaracja Ruchu Studenckiego, w której domagano się m.in. utworzenia nowej organizacji młodzieżowej, zniesienia cenzury, reformy gospodarczej. Nauczyciel/ka zaznacza, iż poza studenckim charakterem strajku pojawił się nowy nurt – w wypowiedziach polityków zaczęły dominować wątki antysemickie (wówczas mówiono: „antysyjonistyczne"). Posiadanie studiujących dzieci stało się pretekstem do czystek w partii, aparacie państwowym, nauce, kulturze i wszelkich instytucjach. Akcji tej towarzyszyła fala antysemityzmu w środkach masowego przekazu. Nauczyciel/ka prosi grupę IV o przeczytanie listu młodego człowieka do przyjaciół, w którym opowiada o przymusowym wyjeździe z Polski. Nauczyciel/ka podkreśla, iż jednocześnie toczyła się w Polsce walka polityczna.

PODSUMOWANIE

Nauczyciel/ka pokazuje lub wyświetla na tablicy kartę „My/oni" przygotowaną przez Centrum Edukacji Obywatelskiej (https://migracje.ceo.org.pl/sites/migracje.ceo.org.pl/files/karty-08-bezspadow.pdf). Czyta lub prosi o odczytanie definicji: *Tworzenie silnego podziału na grupę własną (postrzeganą jako lepszą) i grupę obcą (gorszą), nierzadko opartego na pozornych różnicach. Podział ten często jest wzmacniany dla doraźnych celów, np. politycznych*. Zadaje klasie pytanie, czy mechanizm ten zadział w trakcie Marca '68. Następnie wyświetla drugą kartę „(Mechanizm kozła ofiarnego") i czyta lub prosi o odczytanie definicji: *Obwinienie wybranej jednostki lub grupy za złożone, negatywne procesy społeczne. Ten mechanizm uruchamia się często w czasie silnych kryzysów (np.: ekonomicznych, politycznych). Wzmacniają go stereotypy i uprzedzenia, dlatego kozłem ofiarnym zostaje często grupa mniejszościowa, postrzegana jako obca, której przypisywane są negatywne cechy. Mechanizm ten usztywnia podziały międzygrupowe. Może istnieć także na poziomie małych grup (klasa, grupa znajomych)*. Zadaje klasie pytanie: w jaki sposób ten mechanizm działał w czasie Marca '68? Nauczyciel/ka tłumaczy, że wspomniane mechanizmy związane są z dyskryminacją, która może przybierać różne formy. Następnie zadaje pytania: Czy mechanizmy te działają dziś? Jeśli tak, to jakich grup dotyczą? Jak możemy się przeciwstawiać tym mechanizmom?

Nauczyciel/ka podkreśla, iż warto głębiej analizować historię, gdyż pomaga ona rozumieć współczesne problemy. Zaznacza, iż każda forma dyskryminacji jest krzywdząca i zdecydowanie opowiada się przeciwko prześladowaniu kogokolwiek ze względu na pochodzenie.

O autorce:

Imię i nazwisko: **Agnieszka Jankowiak-Maik**

Dane: nauczycielka historii i wiedzy o społeczeństwie, tutorka, trenerka Odysei Umysłu oraz aktywistka edukacyjna, znana w sieci jako Babka od histy. Laureatka XIV edycji Nagrody im. Ireny Sendlerowej „Za naprawianie świata", „Medalu Wolności Słowa" Grand Press w kategorii „Obywatel(ka)" oraz tytułu Wielkopolski Nauczyciel Roku 2021. Publicystka, autorka licznych materiałów dydaktycznych oraz artykułów naukowych i popularnonaukowych, promotorka społeczeństwa obywatelskiego i kobiecej strony historii.

ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK 1
TEKSTY ŹRÓDŁOWE:

1. „Antysemityzm nie jest u nas, jak niektórzy sądzą, problemem sztucznym. Jest problemem żywym, a jak żywym, widzieliśmy, gdy zaczęto sięgać do panieńskich nazwisk matek. (...) Istota tego antysemityzmu rasistowskiego sprowadza się do tego, aby przerzucić odpowiedzialność za grzechy systemu, za wady w funkcjonowaniu władzy na obcoplemiennych. (...) W toku śledztwa oficerowie śledczy czynili duży wysiłek, aby także u mnie znaleźć wśród przodków jakieś żydowskie nazwisko. Gdy nie udało się zrobić ze mnie Żyda, chcieli bodaj uczynić ze mnie Ukraińca. Byleby móc mnie napiętnować jako obcoplemieńca. Były takie dni w śledztwie, kiedy chciałem uznać się za Żyda. Są bowiem sytuacje, kiedy uczciwy człowiek powinien uznać się za Żyda."

Fragment przemówienia Jacka Kuronia wygłoszonego na swoim procesie w styczniu 1969.
Źródło: Andrzej Friszke, „Anatomia buntu. Kuroń, Modzelewski i komandosi", Warszawa 2010.

2. „Moja mama, Irena Rybczyńska, która była redaktorką naczelną czasopisma „Nowa Wieś", odmówiła zamieszczania jakichś antysemickich treści. Została zwolniona, a w dodatku wpisano jej w papiery, że może podjąć pracę jedynie za połowę dotychczasowego uposażenia, a więc dostała klasyczny „wilczy bilet". Zaczęliśmy żyć dużo skromniej, ale nie to okazało się najtrudniejsze. Najgorsza wtedy była atmosfera, ciągłe szczucie, potworna niechęć ze strony otoczenia. Do tego dochodziły wyjazdy wielu bliskich i znajomych, pożegnania na Dworcu Gdańskim. Do emigracji zmuszona została na przykład rodzina mojej najbliższej przyjaciółki, która musiała zostawić tu znajomych, chłopaka, cały świat. Pamiętam jej rozpacz i nasz strach, czy jeszcze kiedyś się spotkamy."

Źródło: Piotr Czerkawski, „Drżące kadry. Rozmowy o życiu filmowym w PRL-u", Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2019.

3. „O tym, kto był Żydem, decydowano arbitralnie, niezależnie od tego, kim się taki człowiek czuł. Jeśli ktoś został wskazany – daremny wysiłek. Znam historię człowieka, którego w marcu 1968 r. zaczęto indagować o wygląd. Gdy ten się zorientował, o co chodzi, zaczął udowadniać, że pochodzi z niemieckiej szlachty w Kurlandii. Pokazał papiery w komisji zakładowej, w której zasiadali ludzie z SB, komitetu PZPR, dyrekcji. Na to usłyszał: „P..., my chyba lepiej wiemy, kto jest Żydem, a kto nie". I naturalnie wyleciał z pracy."

Źródło: Jerzy Eisler, *Marcowi buntownicy*, „Ale Historia", wyborcza.pl, 1 marca 2013.

4. Rezolucja przyjęta na zebraniu Związku Literatów Polskich 29 lutego 1968 roku pod red. Andrzeja Kijowskiego:

- Od dłuższego czasu mnożą się i nasilają ingerencje władz sprawujących zwierzchnictwo nad działalnością kulturalną i twórczością artystyczną, ingerencje dotyczą nie tylko treści utworów literackich, lecz także ich rozpowszechniania i odbioru przez opinię.
- System cenzury oraz kierowania działalnością artystyczną i kulturalną jest arbitralny i niejawny, nie określone są w nim kompetencje poszczególnych władz oraz sposób odwoływania się od ich decyzji.
- Ten stan rzeczy zagraża kulturze narodowej, hamuje jej rozwój, odbiera jej autentyczny charakter i skazuje na postępujące wyjałowienie. Zakaz, który dotknął „Dziady", jest tego szczególnie jaskrawym przykładem.
- Postulaty pisarzy, przedstawione w formie uchwał i memoriałów przez władze ZLP oraz czołowych reprezentantów środowiska pisarskiego, nie zostały dotąd uwzględnione.

Powodowani obywatelską troską wzywamy władze PRL do przywrócenia, zgodnie z naszą wiekową tradycją, tolerancji i swobody twórczej. Domagamy się przywrócenia „Dziadów" Mickiewiczowskich w inscenizacji Dejmka, których usunięcie ze sceny wywołało zrozumiałe rozgoryczenie mieszkańców stolicy.
(240 podpisów)

Źródło: „Kultura", Paryż 1968, nr 6.

ZAŁĄCZNIK 2
INSTRUKCJE PRACY W GRUPIE:

GRUPA I

Wyobraźcie sobie, że jesteście grupą zagranicznych dziennikarzy, którzy przygotowują materiał prasowy o wydarzeniach Marca '68. Napiszcie krótki artykuł, w którym przedstawicie najważniejsze wydarzenia i relacje świadków (np. Jacka Kuronia) związane z premierą spektaklu „Dziady" w reżyserii Kazimierza Dejmka oraz ze strajkami studentów. Pamiętajcie o formalnym charakterze artykułu, wybierzcie najważniejsze Waszym zdaniem wątki.

Możecie użyć internetowego generatora gazet dostępnego pod linkiem: https://newspaper.jaguarpaw.co.uk/.

W czasie pracy korzystajcie z wiedzy z filmu „Marzec '68", fragmentu przemówienia Władysława Gomułki, podręcznika, Internetu oraz załączników przygotowanych przez nauczyciela/nauczycielkę.

Na wykonanie zadania macie 15 minut.

GRUPA II

Wyobraźcie sobie, że jesteście studentami i studentkami w Warszawie, bezpośrednimi świadkami i uczestnikami wydarzeń Marca '68. Przygotujcie 3 ulotki informacyjne, zachęcające innych do udziału w najbliższym strajku oraz apelujące o dbanie o swoje bezpieczeństwo na ulicach. Możecie podkreślić, iż manifestacje miały charakter pokojowy, ale milicja atakowała je z dużą brutalnością. Ważnym zagadnieniem, które powinniście poruszyć, jest zwalnianie Waszych wykładowców z pracy i zastępowanie ich tzw. „docentami marcowymi".

Aby wystylizować ulotki, możecie skorzystać z aplikacji Canva (https://www.canva.com/).

W czasie pracy korzystajcie z wiedzy z filmu „Marzec ‘68”, fragmentu przemówienia Władysława Gomułki, podręcznika, Internetu oraz załączników przygotowanych przez nauczyciela/nauczycielkę.

Na wykonanie zadania macie 15 minut.

GRUPA III

Wyobraźcie sobie, że jesteście studentami i studentkami Uniwersytetu Warszawskiego i bierzecie udział w strajkach w marcu 1968 roku. Napiszcie oficjalne pismo do władz Uniwersytetu, w którym żądacie przywrócenia praw studenckich Waszym kolegom - Adamowi Michnikowi i Henrykowi Szlajferowi, których wyrzucono z uczelni za udzielenie wywiadu francuskim dziennikarzom z „Le Monde” o wydarzeniach pod pomnikiem Adama Mickiewicza. Pamiętajcie o formalnym charakterze pisma, uzasadnijcie swoje stanowisko.

Aby wystylizować ulotki, możecie skorzystać z aplikacji Canva (https://www.canva.com/).

W czasie pracy korzystajcie z wiedzy z filmu „Marzec ‘68”, fragmentu przemówienia Władysława Gomułki, podręcznika, Internetu oraz załączników przygotowanych przez nauczyciela/nauczycielkę.

Na wykonanie zadania macie 15 minut.

GRUPA IV

Wyobraźcie sobie, że jesteście nastolatkami żydowskiego pochodzenia, żyjącymi w PRL w 1968 roku. W wyniku wydarzeń marcowych Wasza rodzina została zmuszona do wyjazdu z kraju. Napiszcie list do przyjaciół, w którym zrelacjonujecie wydarzenia, które doprowadziły do Waszej przymusowej emigracji. Spróbujcie wyrazić uczucia, które Wam towarzyszą oraz znaleźć przykłady znanych osób, które zostały zmuszone do wyjazdu z kraju.
Pamiętajcie, że list jest specyficzną formą dramy, użyjcie odpowiednich zwrotów i zadbajcie o jego emocjonalny charakter.

Możecie użyć internetowej aplikacji Canva (https://www.canva.com/), aby wystylizować list.

W czasie pracy korzystajcie z wiedzy z filmu „Marzec ‘68”, fragmentu przemówienia Władysława Gomułki, podręcznika, Internetu oraz załączników przygotowanych przez nauczyciela/nauczycielkę. Możecie również skorzystać ze strony Muzeum Polin: https://www.polin.pl/pl/dokumenty-podr%C3%B3zy-marca-68.

Na wykonanie zadania macie 15 minut.

Wybrana dodatkowa bibliografia:
Piotr Osęka, „My, ludzie z Marca. Autoportret pokolenia ‘68”, Wydawnictwo Czarne 2015.
Rewolta 1968. Pokoleniowy bunt, kontrkultura i rewolucja obyczajowa w latach 60. XX w., Pomocnik Historyczny, „Polityka” nr 1/2018.
Mikołaj Grynberg, „Księga wyjścia”, Wydawnictwo Czarne 2018.
Materiały dokumentalne Muzeum POLIN: https://www.polin.pl/pl/marzec-68-informacje-historyczne
Przemysław Batorski, „Jak obcy klasowo stał się obcym narodowo. Propaganda Marca ‘68”, Żydowski Instytut Historyczny: https://www.jhi.pl/artykuly/propaganda-marca-1968,2748

TEMAT ZAJĘĆ:
Język w służbie opresji, czyli o „marcowym gadaniu”.

AUTOR: dr Maciej Pietrzak

GRUPA WIEKOWA: szkoły ponadpodstawowe

CZAS REALIZACJI: 1 godzina lekcyjna

ZAGADNIENIA EDUKACYJNE:
- Propaganda czasów Marca 1968 roku jako przykład politycznej manipulacji.
- Perswazyjna funkcja języka w przekazie propagandowym.
- Marzec 1968 roku w kontekście trudnej historii polskich Żydów.

CELE OPERACYJNE:
uczeń/uczennica:
- rozpoznaje specyfikę tekstów propagandowych;
- rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym;
- rozpoznaje i określa funkcje tekstu ze szczególnym uwzględnieniem funkcji perswazyjnej;
- rozróżnia pojęcia manipulacji, dezinformacji, stereotypu – rozpoznaje te zjawiska w tekstach i je charakteryzuje;
- wskazuje i rozróżnia cele perswazyjne w wypowiedzi nieliterackiej;
- rozumie zjawisko nowomowy; określa jego cechy i funkcje w tekście.

FORMY I METODY DYDAKTYCZNE:
heureza, praca z tekstem, burza mózgów

MATERIAŁY DO WYKORZYSTANIA:
materiały źródłowe

WSTĘP

Proponowany scenariusz zajęć osnuty został wokół wątków i tematów poruszonych w filmie „Marzec ‘68” w reżyserii Krzysztofa Langa. Seans powinien poprzedzić przeprowadzenie lekcji. Film w rzetelny sposób ilustruje wydarzenia związane z szeregiem społeczno-politycznych procesów, które zapisały się w historii jako wypadki marcowe 1968 roku. Melodramatyczna opowieść o miłości dwojga młodych ludzi stała się dla twórców przyczynkiem do opowiedzenia o wielu aspektach tamtego czasu: od rozpętanej przez komunistyczną władzę antysemickiej kampanii, przez studencki bunt, po represje wymierzone w świat kultury i środowisko inteligenckie. „Marzec ‘68” przekonująco portretuje również wpływ ówczesnej medialno-politycznej nagonki na życie bohaterów, dzięki czemu okazuje się także cennym punktem wyjścia do rozmowy na temat językowych mechanizmów propagandy – dlatego też warto rozważyć realizację niniejszego scenariusza bezpośrednio po wcześniejszym opracowaniu „Roku 1984” George’a Orwella. Ponadto omawiany film przez wzgląd na wielokrotne odwołania do symboliki związanej z Holocaustem i tragiczną historią polskich Żydów może posłużyć jako istotny kontekst do wcześniej omówionych tekstów literackich znajdujących się w podstawie programowej – a przede wszystkim utworów Tadeusza Borowskiego, Hanny Krall i Zofii Nałkowskiej.

OTWIERAJĄCA DYSKUSJA

Rozpoczynając zajęcia, nauczyciel/ka zapisuje na tablicy słownikową definicję terminu „syjonizm”:

syjonizm *– żydowski ruch polityczny powstały w Europie w 80. latach XIX w., mający na celu utworzenie, a potem umocnienie państwa Izrael.*

Źródło: W. Kopaliński, „Słownik wyrazów obcych”, Warszawa 2006, s. 735.

Następnie nauczyciel/ka inicjuje dyskusję na temat kontekstu, w jakim termin ten używany jest w filmie „Marzec ‘68”. Istotnym jest, by w czasie rozmowy zwrócić uwagę uczniów, że za każdym razem, gdy bohaterowie używają słowa „syjonizm” lub „syjonista”, nie odnoszą się do literalnego znaczenia tego pojęcia, a jedynie do znaczenia, jakie nadała mu ówczesna propaganda. Pomocnym tekstem źródłowym pozwalającym na przybliżenie młodzieży wspomnianego zagadnienia może być notatka prof. Michała Głowińskiego z 4 października 1968 roku, który analizując język marcowej kampanii propagandowej, następująco pisał o tym, jak ówczesna prasa posługiwała się tym terminem:

> *Jeszcze przed dwoma laty przeciętny człowiek mógł nie słyszeć tego słowa, a jeśli nawet słyszał, to z pewnością nie zdawał sobie dokładnie sprawy z jego znaczenia, wiedział tylko, że to coś, co wiąże się ze sprawami żydowskimi. Świadczy o tym fakt, że w marcu br., a więc w kulminacyjnym momencie antysyjonistycznej histerii, „Trybuna Ludu” ogłosiła artykuł informujący, co to jest syjonizm (nadchodziły do redakcji liczne listy z pytaniami). Inny przykład braku orientacji to słynne transparenty, podobno pokazywane nawet w telewizji: „Syjoniści do Syjamu”. Za sprawą ofensywy ideologicznej naszej marksistowsko-leninowskiej partii słowo to weszło do języka potocznego.* ***Oznacza ono jednak nie zwolennika określonej doktryny politycznej, jest po prostu synonimem Żyda****. W tym znaczeniu używane jest ono przez propagandę, mimo podziału na dobrych i złych Żydów, jaki lansował Gomułka w przemówieniu z 19 marca. […]*
>
> Źródło: M. Głowiński, „Marcowe gadanie. Komentarze do słów 1966-1971”, Warszawa 1991, s. 50.

Ważnym jest, by w czasie dyskusji nauczyciel/ka zwrócił/a uwagę uczniów na manipulację dokonaną w przekazie propagandowym: by zdjąć z siebie oskarżenia o prześladowanie konkretnej mniejszości etnicznej, władza komunistyczna posłużyła się terminem zastępczym, któremu poprzez zmasowaną medialno-polityczną kampanię nadano nowe znaczenie. W ten sposób jawnie antysemicka nagonka zyskała miano „walki z syjonizmem".

Na tym etapie warto także powiązać powyższe rozważania z zaczerpniętym z Orwellowskiego „Roku 1984" pojęciem nowomowy – specyficznego języka właściwego totalitarnej propagandzie. Opisana wyżej przez prof. Głowińskiego manipulacja doskonale wpisuje się bowiem w podstawową funkcję nowomowy, jaką jest fałszowanie rzeczywistości i narzucenie społeczeństwu określonego punktu widzenia.

ANALIZA PRZEKAZU PROPAGANDOWEGO

Kolejna część zajęć poświęcona jest analizie konkretnego przykładu marcowej propagandy – ulotki, która była rozprowadzana wśród strajkujących studentów w czasie wieców w marcu 1968 roku. Nim nauczyciel/ka przekaże uczniom wspomniany tekst, powinien/powinna przeprowadzić krótką powtórkę dotyczącą tych fragmentów „Marca '68", które koncentrują się na temacie studenckich protestów. Ważne, by uczniowie rozumieli motywacje stojące za zrywem młodych ludzi przeciw obłudzie władzy. Losy Janka i Hani są dobrą ilustracją ówczesnych emocji i z całą pewnością pozwolą na wnikliwe omówienie tego zagadnienia.

Następnie nauczyciel/ka rozdaje uczniom tekst ulotki (patrz **załącznik 1**), prosząc o jego uważną lekturę. Gdy klasa zapozna się z materiałem źródłowym, nauczyciel/ka przypomina uczniom zagadnienia związane z funkcjami języka ze szczególnym uwzględnieniem funkcji perswazyjnej, która najsilniej manifestuje się właśnie w tekstach o charakterze propagandowym. Dzieje się tak dlatego, że celem tego typu treści jest bezpośrednie wpływanie na światopogląd i zachowanie odbiorców.

Kolejny etap zajęć polega na przeprowadzeniu ogólnoklasowej burzy mózgów, której celem będzie wykazanie specyficznych cech języka propagandy. Zadaniem nauczyciela/nauczycielki jest wskazanie uczniom charakteryzu-

jących go elementów oraz moderowanie dyskusji w taki sposób, by wspólnie z uczniami odnaleźć w tekście ich konkretne przykłady. Burzę mózgów można przeprowadzić, posiłkując się poniższą tabelą:

CECHA	PRZYKŁADY
narzucanie opinii	- Już w pierwszym akapicie pada stwierdzenie, że wydarzenia na UW „budzą niepokój i wstręt wśród większości uczącej się młodzieży”. - Bezpośrednie zwroty (np. „Koleżanki i koledzy!”) mają sugerować, że publikacja pochodzi z wnętrza społeczności i wyraża pogląd większości.
zakłamywanie rzeczywistości	- Insynuowanie, że za studenckim protestem stoją „bankruci polityczni i określone środowisko syjonistyczne”. - Przekonywanie, że „za hasłami o obronie pokrzywdzonych, demokracji i wolności kryją się” nieczyste intencje.
operowanie dychotomicznymi, kontrastowymi podziałami świata	- Dzielenie społeczności studenckiej na „wielotysięczne środowisko uczciwych ludzi” oraz „skompromitowanych wichrzycieli syjonistycznych i ich popleczników”. - Wyraźne rozgraniczenie pozytywnie przedstawianej „ludowej ojczyzny” i „władzy ludowej” od protestujących „wichrzycieli”.
wskazywanie figury wroga	- W tekście wielokrotnie przewija się figura „syjonisty” i wrogiego „środowiska syjonistycznego”. - Pojawiające się w tekście w liczbie mnogiej nazwiska „Zambrowskich, Werflów, Dajczgewandów, Szlajferów, Alsterów, Grudzińskich i innych” mają podkreślać żydowskie korzenie liderów protestu.
dominacja treści o charakterze wartościującym	- W tekście pojawia się wiele wartościujących epitetów podkreślających niecne cele protestujących – np. „perfidne kłamstwa”, „skompromitowani wichrzyciele”, „izolowani bankruci”. - Z drugiej strony podobny zabieg służyć ma wybieleniu win władzy (np. „rzekome ofiary”) oraz podkreśleniu, że większość młodych ludzi wspiera władzę, a jeśli już bierze udział w protestach, robi to w wyniku manipulacji (np. „zdezorientowana młodzież”).

PODSUMOWANIE

W finalnej części zajęć nauczyciel/ka zwraca uwagę uczniów na głęboko antysemicki wymiar analizowanego tekstu. Odwołuje się przy tym do wcześniejszej rozmowy na temat terminu „syjonizm" oraz fabuły filmu. W tym aspekcie warto poruszyć mocno zaakcentowany w filmie wątek wojennej przeszłości prof. Bielskiego – polskiego Żyda, ofiary antysemickich prześladowań, który cudem uniknął śmierci z rąk nazistowskich okupantów. W czasie „antysyjonistycznej" kampanii 1968 roku profesor po raz kolejny staje się ofiarą antysemickich szykan, a w konsekwencji opuszcza kraj. Losy prof. Bielskiego sugestywnie splatają zatem ze sobą tragedię Holocaustu z marcową nagonką, czego widocznym symbolem staje się pamiętająca czasy warszawskiego getta opaska z gwiazdą Dawida.

Ta krótka dygresja to dobry punkt wyjścia do zadania domowego, którym może być napisanie krótkiego eseju na poniższy temat:

W finałowej scenie filmu „Marzec '68" Janek zakłada na ramię opaskę prof. Bielskiego. Jak interpretujesz ten symboliczny gest?

O autorze:

Imię i nazwisko: **dr Maciej Pietrzak**

Dane: filmoznawca, adiunkt w Instytucie Filmu, Mediów i Sztuk Audiowizualnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Badacz filmu jako nośnika pamięci kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem stosunków polsko-żydowskich. Autor rozprawy doktorskiej poświęconej filmowym obrazom Marca 1968 roku. Popularyzator wiedzy o filmie m.in. jako prelegent Dyskusyjnych Klubów Filmowych oraz twórca scenariuszy lekcji dla nauczycieli.

ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK 1
TEKST ULOTKI ROZPROWADZANEJ PRZEZ SŁUŻBY PAŃSTWOWE WŚRÓD STRAJKUJĄCYCH STUDENTÓW 11 MARCA 1968 ROKU (PISOWNIA ORYGINALNA):

KOLEŻANKI I KOLEDZY! STUDENCI!
OSTATNIE WYDARZENIA NA UNIWERSYTECIE WARSZAWSKIM INSPIROWANE I ORGANIZOWANE PRZEZ BANKRUTÓW POLITYCZNYCH I OKREŚLONE ŚRODOWISKO SYJONISTYCZNE BUDZĄ NIEPOKÓJ I WSTRĘT WŚRÓD WIĘKSZOŚCI UCZĄCEJ SIĘ MŁODZIEŻY.
PROWOKACYJNE WIEŚCI O TERRORZE WŁADZ KOLPORTOWANE DLA ROZBUDZENIA WŚRÓD MŁODZIEŻY INNYCH MIAST ŻĄDZY ODWETU LUB AKTÓW SOLIDARNOŚCI Z RZEKOMYMI OFIARAMI SĄ PERFIDNYM KŁAMSTWEM. INSPIRATORZY TYCH KŁAMSTW PRÓBUJĄ UDERZYĆ W CZUŁĄ STRUNĘ LUDZKIEGO WSPÓŁCZUCIA DLA RZEKOMO POKRZYWDZONYCH.
TO NIE MA NIC WSPÓLNEGO Z LUDZKIM HUMANIZMEM. ZA HASŁAMI O OBRONIE POKRZYWDZONYCH, DEMOKRACJI I WOLNOŚCI KRYJĄ SIĘ OKREŚLONE CELE POLITYCZNE GRUPKI POLITYKIERÓW I ROZRABIACZY!
JAKIE DĄŻENIA ONI REPREZENTUJĄ MOŻNA SIĘ ZORIENTOWAĆ PO SKŁADZIE PERSONALNYM „PRZYWÓDCÓW".
CZY MOŻNA POPIERAĆ DĄŻENIA ZAMBROWSKICH, WERFLÓW, DAJCZGEWANDÓW, SZLAJFERÓW, ALSTERÓW, GRUDZIŃSKICH I INNYCH? CZY TO SĄ WŁAŚNIE LUDZIE, KTÓRZY MOGĄ PRZYWODZIĆ MŁODZIEŻY?
NIE ZADAWALAJĄ TYCH „BOJOWNIKÓW" MOŻLIWOŚCI NAUKI, WARUNKI ŻYCIA I PRACY, JAKIE STWORZYŁA IM LUDOWA OJCZYZNA – PRAGNĄ ONI AWANTUR. CI SYJONIŚCI CHCĄ WCIĄGNĄĆ DO SWYCH POLITYCZNYCH MACHINACJI CZĘŚĆ ZDEZORIENTOWANEJ MŁODZIEŻY. CHCĄ ONI ORGANIZOWAĆ WIECE I DEMONSTRACJE ANTYPAŃSTWOWE. CHCĄ ONI KREOWAĆ SIĘ NA BOHATERÓW UDERZONYCH PAŁKĄ PRZEZ MILICJANTA PILNUJĄCEGO ŁADU I PORZĄDKU SPOŁECZNEGO.

KOLEŻANKI I KOLEDZY!
NIE POZWÓLMY SIĘ OTUMANIĆ PROWODYROM WALKI Z WŁADZĄ LUDOWĄ!
DEMASKUJMY I IZOLUJMY Z WIELOTYSIĘCZNEGO ŚRODOWISKA UCZCIWYCH LUDZI – SKOMPROMITOWANYCH WICHRZYCIELI SYJONISTYCZNYCH I ICH POPLECZNIKÓW! IZOLOWANI BANKRUCI POLITYCZNI BUDZIĆ BĘDĄ JEDYNIE ODRAZĘ!

Źródło: „Polskie przedwiośnie. Dokumentów marcowych tom II: Czechosłowacja", Paryż 1969, s. 60-61.

TEMAT ZAJĘĆ:

Kochankowie po dwóch stronach barykady. „Marzec ‘68” Krzysztofa Langa – zakazana miłość a zakazana sztuka.

AUTOR: dr Piotr Pomostowski

GRUPA WIEKOWA: szkoły ponadpodstawowe

CZAS REALIZACJI: dwie godziny lekcyjne

ZAGADNIENIA EDUKACYJNE:

- Motyw zakazanej miłości na przestrzeni dziejów.
- Skąd pochodzimy, a kim się stajemy – obciążenie dziedziczne a wolność jednostki.
- Sztuka a wolność wyrażania myśli.
- Jazz jako muzyka zbuntowanych oraz symbol wolności (z naciskiem na Polskę lat 60. XX wieku).
- Cenzura a metafora.
- Uniwersalność tekstów kultury – względność czasu i miejsca.
- Korespondencja sztuk.
- Racjonalizm vs. emocjonalność.

CELE OPERACYJNE:

uczeń/uczennica:

- rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne;
- interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;
- porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;
- przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
- wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;
- rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości;
- odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;
- odróżnia dzieła kultury wysokiej od tekstów kultury popularnej;
- zna, rozumie i funkcjonalnie wykorzystuje biblizmy, mitologizmy, sentencje, przysłowia i aforyzmy obecne w polskim dziedzictwie kulturowym;
- rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym;
- wskazuje i rozróżnia cele perswazyjne w wypowiedzi literackiej i nieliterackiej;
- rozróżnia typy argumentów, w tym argumenty pozamerytoryczne (np. odwołujące się do litości, niewiedzy, groźby,

autorytetu, argumenty ad personam);
- w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;
- potrafi streścić fabułę filmu oraz dzieła literackiego;
- zna klasyczne teksty kultury traktujące o motywie zakazanej miłości, przede wszystkim „Iliadę" Homera oraz „Romea i Julię" Szekspira;
- posiada podstawową wiedzę historyczną na temat wydarzeń marcowych z 1968 roku;
- umie rozpoznać i nazwać wydarzenia historyczne wplecione w tkankę filmu o charakterze fikcjonalnym;
- potrafi odróżnić materiały archiwalne od inscenizacji w filmie fabularnym;
- zna pojęcia: rasizm, antysemityzm, mezalians, bojkot, dyskryminacja, improwizacja (w odniesieniu zarówno do literatury, jak i muzyki), cenzura, agitacja;
- potrafi wskazać różnice ontologiczne między tekstami kultury, reprezentującymi różne sztuki;
- odróżnia topos nieszczęśliwej miłości od miłości zakazanej;
- ma podstawową wiedzę na temat „Dziadów" Adama Mickiewicza (zwłaszcza III części).

FORMY I METODY DYDAKTYCZNE:

analiza tekstów kultury: literatura (w tym sztuki teatralne), film, malarstwo, muzyka; sztuka wystąpień publicznych: recytacja, czytanie i interpretacja tekstu (epika, liryka, dramat); praca indywidualna, praca grupowa, dyskusja

MATERIAŁY DO WYKORZYSTANIA:

literatura i teatr:
- Homer, „Iliada" (fragmenty),
- William Szekspir, „Romeo i Julia" (fragmenty),
- Adam Mickiewicz, „Dziady. cz. III" (fragmenty),
- Robert Graves, „Mity greckie" („Parys i Helena" – fragmenty),
- Madeline Miller, „Pieśń o Achillesie" (fragmenty),

film:
- fragmenty filmu „Marzec '68" (reż. Krzysztof Lang),

malarstwo:
- Frank Dicksee, „Romeo i Julia",
- Peter Paul Rubens, „Sąd Parysa" (wersja z 1605 roku),
- Guido Reni, „Porwanie Heleny",
- Johann Friedrich August Tischbein, „Hektor karci Parysa i zachęca go do pójścia na wojnę."

LEKCJA 1

1. Nauczyciel/ka rozpoczyna krótką pogadankę na temat filmu „Marzec ’68”. Uczniowie opowiadają o swoich odczuciach po projekcji. Warto zapytać o sam tytuł filmu – czego dotyczy fabuła i jaki ma ona związek z historią Polski. Po krótkim zarysowaniu kontekstu historycznego, prowadzący/prowadząca kieruje uwagę uczniów w stronę bohaterów i prosi o zastanowienie się, w jaki sposób ich losy łączą się z wydarzeniami historycznymi. Które wydarzenia przedstawione w filmie rozegrały się naprawdę, a które są fikcją? Podobne pytanie warto zadać odnośnie bohaterów filmu (postacie historyczne a postacie fikcyjne). Po ustaleniu z uczniami, że opowieść przedstawiona na ekranie to film o miłości, rozgrywający się na tle ważnych wydarzeń historycznych, nauczyciel/ka może zapytać, czy młodzież zna inne filmy, książki etc. oparte na tym pomyśle. Tutaj może pojawić się bardzo dużo propozycji. Następnie nauczyciel/ka (zmierzając do głównego tematu lekcji) zadaje pytanie o motyw zakazanej miłości w znanych uczniom tekstach kultury. Uczniowie mogą w tym momencie poruszyć temat toposu nieszczęśliwej miłości. Ważne, by prowadzący/prowadząca w takiej sytuacji wyjaśnił/a – najlepiej rozmawiając z uczniami – jaka jest różnica między tymi dwoma wariantami. W tym momencie warto się zastanowić, w jaki sposób historia przedstawiona w filmie „Marzec ’68” koresponduje z tematem zakazanej miłości – dlaczego ta miłość jest „zakazana”?

2. Prowadzący/prowadząca może w tym momencie odnieść się do listy lektur i zapytać, w których tekstach kanonu pojawia się temat omawiany na dzisiejszych zajęciach. Uczniowie nie powinni mieć problemu ze wskazaniem „Romea i Julii” Szekspira oraz „Iliady” Homera. Nauczyciel/ka pyta najpierw o motyw zakazanej miłości w kontekście tego dzieła. Po krótkiej pogadance na temat historii mitycznej Heleny Trojańskiej i jej związku z księciem Parysem nauczyciel/ka dzieli uczniów na trzy grupy, z których każda otrzymuje fragment innego tekstu, nawiązującego do opowieści o przyczynach wybuchu wojny trojańskiej. Grupa pierwsza otrzymuje fragmenty książki Madeline Miller „Pieśń o Achillesie” **(załącznik 1)**, grupa druga – mitu „Parys i Helena” ze zbioru „Mity greckie” Roberta Gravesa **(załącznik 2)**, a grupa trzecia – „Iliady” Homera **(załącznik 3)**. Dodatkowo każda z grup otrzymuje zdjęcia słynnych dzieł malarskich, które stanowią rodzaj ilustracji do poszczególnych tekstów. Kolejno, grupa pierwsza – „Porwanie Heleny” Guido Reniego **(załącznik 4)**, grupa druga – „Sąd Parysa” (wersja z 1605 roku) Petera Paula Rubensa **(załącznik 5)**, a grupa trzecia – „Hektor karci Parysa i zachęca go do pójścia na wojnę” Johanna Friedricha Augusta Tischbeina **(załącznik 6)**.

Prowadzący/prowadząca prosi wszystkich uczniów o zapoznanie się z treścią tekstu przydzielonego danej grupie oraz załączonymi wydrukami obrazów. Po zapoznaniu się z fragmentami tekstów oraz obrazami nauczyciel/ka prosi, aby uczniowie opowiedzieli, z jakimi wydarzeniami opisanymi w mitologii są one związane. Następnie prowadzący/prowadząca prosi uczniów, aby spróbowali określić styl, w jakim napisane są teksty. Odwołując się do treści oraz stylu utworów, nauczyciel/ka prosi uczniów aby uszeregowali teksty pod kątem:

- chronologii wydarzeń (co po kolei wydarzyło się w opowieści rozbitej na trzy odrębne teksty),
- chronologii powstawania tekstów (który tekst powstał najwcześniej, a który najpóźniej i co o tym może świadczyć).

Następnie prowadzący/prowadząca zadaje pytania dotyczące powiązania literatury, obrazów oraz filmu:

- **dla grupy pierwszej:** Która postać na obrazie przedstawia Parysa, a która Helenę? Jakie emocje im towarzyszą? Czy Helena jest zaniepokojona, skonsternowana i przerażona porwaniem, czy wręcz przeciwnie i o czym to może zdaniem autora obrazu świadczyć? Jak zachowuje się Parys? Wygląda jak pospolity porywacz, czy raczej jak pewny siebie, spokojny i zakochany człowiek? Czy (w oparciu o znajomość mitologii oraz zaprezentowanego obrazu) możemy doszukać się podobieństw między kochankami z „Iliady" oraz filmu „Marzec'68"? Jak jawi się temat zakazanej miłości w obu tych utworach? Jakie są tu różnice, a jakie podobieństwa? Jaką funkcję na obrazie pełni widoczny w prawym dolnym rogu syn Afrodyty?

- **dla grupy drugiej:** W jakiej sytuacji został postawiony tytułowy bohater? Czym jego sytuacja w odniesieniu do tematu uwodzenia różni się od sytuacji głównego bohatera filmu „Marzec '68"? Jak w obu opowieściach wygląda proces poznawania się i zakochiwania? Która z kobiet (Helena czy Hanka) jest bardziej zaangażowana, a która bardziej bierna i dlaczego? Co jest konsekwencją/ceną miłości w omawianym tekście literackim oraz filmie? Który z bohaterów przedstawionych na obrazie może być Parysem, a który Hermesem i co o tym świadczy? Kim może być jedna z bogiń konkurująca z Afrodytą o miano najpiękniejszej? Czy mogą o tym świadczyć jej – obecne na obrazie – atrybuty?

- **dla grupy trzeciej:** Jakie jest nastawienie Hektora do swojego brata Parysa w obliczu tego, co zrobił ten drugi? Jakich określeń w stosunku do Parysa używa Hektor? Jak opisałbyś jego emocje? Dlaczego są one tak silne? Wskaż na obrazie: Helenę, Hektora i Parysa. Który z mężczyzn wygląda na większego wojownika i co o tym świadczy? Czy wywód Hektora można porównać do rozmów, jakie odnośnie romansu Hanki i Janka (bohaterów filmu „Marzec'68") prowadzą jego rodzice? W czym obie sytuacje są podobne, a co je różni? Czyja historia miłosna ma silniejszy wpływ na sytuację polityczną w danym kraju i dlaczego?

Nauczyciel/ka rozdaje uczniom kserokopie z fragmentami sztuki „Romeo i Julia" Williama Szekspira **(załącznik 7)** wraz z obrazem Franka Dicksee **(załącznik 8)**. Prowadzący/prowadząca zajęcia prosi, aby tekst został przez uczniów głośno przeczytany z podziałem na role. Potrzebne będą trzy osoby: Romeo, Julia oraz narrator, który będzie czytał didaskalia. Nauczyciel/ka może zapytać/upewnić się, czy uczniowie znają ten termin. Najlepiej byłoby zaktywizować do tego zadania uczniów, którzy nie wykazali się większą aktywnością przy poprzednich ćwiczeniach.

Pytania/polecenia:

Co na podstawie tego krótkiego fragmentu możemy powiedzieć o bohaterach utworu? Które z dwojga kochanków posługuje się w większym stopniu środkami poetyckimi, a które „mocniej stąpa po ziemi" i czym może to być spowodowane?

Jaka jest funkcja porównań oraz animizacji? Wymień kilka przykładów.

W przytoczonym fragmencie (podobnie jak w micie o Parysie) pojawia się motyw rywalizacji o tytuł najpiękniejszej. Wskaż ten fragment i zastanów się, w jakich innych znanych ci tekstach kultury pojawia się ten motyw.

Do którego z fragmentów omówionych w poprzednim ćwiczeniu zaprezentowany tekst jest najbardziej podobny pod względem formalnym i dlaczego?

Przyjrzyj się obrazowi „Romeo i Julia" i zastanów się, jak artysta zinterpretował słynną scenę balkonową. Zastanów się jak ubrani są główni bohaterowie i dlaczego? Co mogą symbolizować białe szaty Julii? Dlaczego scena na obrazie rozgrywa się (w opozycji do tekstu Szekspira) w dzień? Jak byś to zinterpretował/a w odniesieniu do środków poetyckich wykorzystanych w tekście?

Czego dotyczy pierwsza wypowiedź Julii i w jaki sposób koresponduje z filmem „Marzec '68"?

3. Nauczyciel/ka proponuje uczniom następujące zadanie:

Odwołując się do całego dramatu Szekspira, dzieła Homera oraz filmu Langa, a także twojej wiedzy na ten temat, spróbuj się zastanowić nad problemami rasowymi, które pojawiają się we wszystkich trzech tekstach kultury. W którym z nich problem ten jest najbardziej wyeksponowany i kluczowy w kontekście tematu zakazanej miłości?

4. Na zakończenie można zaprezentować fragment filmu „West Side Story" (reż. Robert Wise) i w opozycji do interpretacji malarskiej zapytać o interpretację muzyczną. Można porozmawiać zarówno o samej piosence „Tonight" Leonarda Bernsteina, wykorzystanej w tej scenie, jak i ogólnie o konwencji musicalu – tekst piosenki również nawiązuje do dialogu ze sceny balkonowej. Warto się zastanowić na jakich poziomach.
W tym miejscu można jeszcze przez chwilę porozmawiać o innych znanych nawiązaniach do „Romea i Julii" oraz tematu zakazanej miłości. Poza filmem „Marzec'68" ciekawym kontekstem jest film „Sami Swoi" (reż. Sylwester Chęciński), gdzie motyw zakazanej miłości został przedstawiony w wariancie komediowym.

LEKCJA 2

1. Nauczyciel/ka rozpoczyna lekcję od ogólnego pytania, jaką funkcję w życiu człowieka, tak jednostki, jak i społeczeństwa, pełni sztuka. Kolejne pytania, na które uczniowie z pomocą prowadzącego/prowadzącej próbują odpowiedzieć, mogą brzmieć następująco: Czy sztuka komentuje lub naśladuje życie? Czy wyjaśnia pewne mechanizmy, czy raczej jest/może być ucieczką od życia? Jak wielka może być siła sztuki? Jak bardzo może oddziaływać na ludzi? Czy pod jej wpływem można zmienić świat? Które ze sztuk zdaniem uczniów mogą najmocniej na nas oddziaływać? Co jest największą siłą literatury, teatru, filmu i muzyki? W jaki sposób działa na nas każda z tych sztuk i czym to odziaływanie się od siebie różni?

2. Prowadzący/prowadząca prezentuje fragment filmu „Marzec'68", w którym studenci podczas imprezy (po obejrzeniu w teatrze „Dziadów" w reżyserii Dejmka), dzielą się swoimi refleksjami. Nauczyciel/ka prosi uczniów, aby w oparciu o swoją wiedzę, erudycję oraz intuicję spróbowali zinterpretować następujące wypowiedzi bohaterów: *poetycki tekst przerobić na racjonalny...; Dejmek niby partyjny, a ruskim nieźle dowalił...; ale że mu cenzura przepuściła...; Tam w „Dziadach" wszystko jest, a że Holoubek to trochę uwspółcześnił...; Zagłaszczą to i rozejdzie się po kościach... żadna rewolucja jeszcze nie zaczęła się w teatrze*. Warto zwrócić uwagę, że ostatnią kwestię wypowiada główny bohater i zastanowić się nad tym w kontekście rozwoju tej postaci na przestrzeni całego filmu. W tym momencie można też zapytać krótko o scenę samej premiery i nawiązać do wypowiedzi jednego z przedstawicieli władzy, który zadaje pytanie: *Po co tyle tej religijności?* Pozwoli to dookreślić kwestię reżyserii i sprowokować pytanie, na ile reżyser może/ma prawo ingerować w pierwowzór literacki, przenosząc sztukę na deski teatru.

3. Warto pochylić się nad samym tekstem Mickiewicza i poszukać w nim uniwersalnych treści, które na płaszczyźnie odbioru mogłyby być różnie interpretowane w zależności od aktualnej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce. Można poprosić jednego z uczniów/ jedną z uczennic, aby przeczytał/a fragment Wielkiej Improwizacji Konrada z III części „Dziadów", który słyszymy w filmie **(załącznik 9)**. Reszta grupy może być „głosem" i chórem odczytywać te fragmenty tekstu. Wcześniej należałoby wyjaśnić pojęcie improwizacji w literaturze romantyzmu.

Pytania/polecenia:

Jeden ze studentów w filmie „Marzec '68", dzieląc się podczas przyjęcia swoimi odczuciami po obejrzeniu spektaklu, mówi: *Tam w „Dziadach" wszystko jest*. Czy cenzura PRL mogła dopatrzeć się zagrożenia już w samym tekście Mickiewicza?

Czy Twoim zdaniem Konrad, a co za tym idzie – twórcy spektaklu nawołują do buntu? Jeśli tak, to które fragmenty tekstu o tym świadczą?

Odwołując się do twojej wiedzy historycznej, spróbuj odpowiedzieć na pytanie, na czym w drugiej połowie lat 60. XX wieku polegałoby – cytując Mickiewicza – *całego cierpienie narodu?*

W którym fragmencie tekstu Mickiewicz atakuje i oskarża Rosję? Czy można ten motyw interpretować w odniesieniu do sytuacji politycznej w PRL?

Jak interpretujesz zdanie: *Wstrząsnę całym państw Twoich obszarem?*

Jakie w kontekście Polski były różnice, a jakie podobieństwa pomiędzy *Rosją Carską a Rosją Radziecką?*

4. „Improwizacja" to również termin muzyczny. Podobnie jak w sztuce improwizacji z pogranicza literatury i teatru w romantyzmie, improwizacja w muzyce zakłada bardzo dużą wolność i swobodę twórczą na poziomie wykonawstwa. Odbiorca ma odnieść wrażenie, że dzieło rodzi się „tu i teraz". Temat jest niejako „zadany", a wykonawca (aktor lub muzyk) może, a nawet powinien zinterpretować go tak, jak sam czuje, tworząc niemal całkowicie nowe dzieło w oparciu przede wszystkim o silne emocje. „Improwizacja" jest jednym trzech najważniejszych wyznaczników muzyki jazzowej. Pozostałe to frazowanie, czyli nadanie barwie dźwięku charakterystycznego „swojego" tonu (różnego od innych muzyków, grających na tym samym instrumencie) oraz intensywność rytmiczna, która również jest pochodną tak ważnej w tym temacie emocjonalności. Wolność, indywidualność, oryginalność i emocjonalność w muzyce jazzowej, poza bezpośrednim, czysto muzycznym wpływem na odbiorcę ma również znaczenie symboliczne. To dlatego jazz cieszył się w latach 60. XX wieku w Polsce tak dużym powodzeniem w środowiskach, które sprzeciwiały się zasadom narzucanym przez ówczesną władzę. Z tych samych powodów był to styl muzyczny chętnie wykorzystywany również w muzyce filmowej tamtych lat. W filmie „Marzec '68" dla zilustrowania niektórych scen także wykorzystano muzykę jazzową.

Nauczyciel/ka pokazuje uczniom fragment filmu, w którym Janek desperacko poszukuje zaginionej podczas zamieszek Hanki.

Pytania:

- W ramy jakiego ważnego wydarzenia związanego z historią Polski Ludowej wpisana jest ta scena?
- Dlaczego twoim zdaniem w omawianej scenie wykorzystano czarno-białe ujęcia? Skąd mogą pochodzić?
- Jaką funkcję w tej scenie pełni muzyka? Czy jej ciągłość ma odwrócić naszą uwagę od nieciągłości obrazu (wymieszanie scen czarno-białych z barwnymi), czy chodzi o coś więcej?
- Czy muzyka ta bardziej odzwierciedla stan wewnętrzny bohatera, czy stanowi ilustrację do wydarzeń?
- Zastanów się nad obiema kwestiami, mając na uwadze strukturę i funkcję muzyki jazzowej.
- Czy muzyka, którą słyszysz w omawianym fragmencie, jest frywolna i kojąca, czy raczej niepokojąca?
- Stoi w opozycji do tego, co widzimy w obrazie, czy raczej jest z nim spójna?
- Czy spotkałeś się kiedyś z pojęciem agitacji? Co ono oznacza i jaki ma związek z przemianą głównego bohatera filmu?

5. W tym momencie, zbliżając się do końca zajęć, warto zastanowić się nad związkiem historii pary głównych bohaterów filmu – Hanki i Janka z tematem wolności w sztuce i oddziaływania sztuki na masy. Nie bez znaczenia jest tu fakt, że Hanka to studentka szkoły aktorskiej, a więc sama poniekąd mogłaby mieć w tym temacie dużą sprawczość.

O autorze:
Imię i nazwisko: **dr Piotr Pomostowski**

Dane: filmoznawca, polonista, muzyk i pedagog. Autor kilkunastu publikacji naukowych oraz dwóch książek: pierwszego polskiego podręcznika na temat funkcjonowania muzyki filmowej „Muzyka w filmie" oraz monografii „Reżyser na ścieżce dźwiękowej. Funkcje muzyki w twórczości filmowej Romana Polańskiego". Wykładał na poznańskim filmoznawstwie i gnieźnieńskim medioznawstwie, był nauczycielem przedmiotów artystycznych i języka polskiego w XII LO w Poznaniu. Edukator w projektach: „Wędrujący Filmoznawcy Filmoteki Szkolnej" oraz „Akademia Filmu i Telewizji" w Centrum Kultury 105 w Koszalinie. Współautor i konsultant scenariuszy filmowych. Przewodniczący Jury Młodych na Koszalińskim Festiwalu Debiutów Filmowych „Młodzi i Film".

ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK 1
MADELINE MILLER, „PIEŚŃ O ACHILLESIE”, TŁUM. URSZULA SZCZEPAŃSKA (FRAGMENT)

Peleus wstał. Sala przycichła, po najdalsze ławy, i król podniósł kielich.

- Otrzymałem wiadomość z Myken, od synów Atreusa, Agamemnona i Menelaosa.

Ostatnie szmery i pomruki całkowicie ucichły. Nawet służący przerwali pracę. [...]

- Zdarzyła się zbrodnia. – Król znowu zawiesił głos, jakby ważąc niewypowiedziane słowa. – Żona Manelaosa, królowa Helena, została porwana z pałacu w Sparcie.

Helena! Rozległy się szepty. Po tym, jak wyszła za mąż, opowieści o jej urodzie nabrały jeszcze rozmachu. Menelaos postawił wokół pałacu grube mury z podwójnej warstwy kamienia; przez dziesięć lat ćwiczył wojowników do ich obrony. I mimo wszystko została wykradziona. Kto to zrobił?

- Menelaos przyjął poselstwo od Priama, króla Troi. Przewodził mu królewski syn, książę Parys, i to on jest sprawcą. Wykradł królową Sparty z jej komnaty, podczas gdy król spał.

Pomruk oburzenia. Tylko zamorski barbarzyńca mógł znieważyć w ten sposób swego gospodarza. Wszyscy wiedzieli, jak tam, na wschodzie, zlewają się perfumami, jak są zepsuci przez swoje jedwabne życie. Prawdziwy bohater wziąłby kobietę jawnie, siłą własnego miecza.

- Agamemnon i Mykeny wzywają wojowników z całej Hellady, by wsiedli na okręty i spieszyli ratować Helenę.

ZAŁĄCZNIK 2
ROBERT GRAVES, „MITY GRECKIE”
(FRAGMENTY MITU „PARYS I HELENA”)

Ludzie zadają sobie pytanie, dlaczego Zeus i Temida postanowili wywołać wojnę trojańską. Czy miała ona wsławić Helenę, która wplątała w awanturę Europę i Azję? Czy też wsławić pokolenie półbogów i równocześnie przerzedzić ludne plemiona, które z trudem dźwigała Matka Ziemia? Powód na zawsze pozostanie nieznany, ale decyzja została podjęta już wtedy, gdy Eryda podczas ślubu Peleusa i Tetydy rzuciła złote jabłko z napisem: „Dla najpiękniejszej”. Wszechmocny Zeus nie chciał rozstrzygnąć sporu między Herą, Ateną i Afrodytą i pozwolił Hermesowi zaprowadzić boginie na górę Idy, gdzie zagubiony syn Priama, Parys, miał być sędzią.

[...]

Parys pasł właśnie swą trzodę na górze Gargaros, najwyższym szczycie Idy, kiedy Hermes w towarzystwie Hery, Ateny i Afrodyty wręczył mu złote jabłko i przekazał słowa Zeusa:
- Parysie, skoro jesteś zarówno piękny, jak rozważny w sprawach sercowych, Zeus nakazuje ci osądzić, która z bogiń jest najpiękniejsza!

[...]

Nieśmiało podeszła do niego Afrodyta tak blisko, że go niemal dotykała. Parys się zarumienił.
- Patrz uważnie, proszę, i nie pomiń żadnego szczegółu... I muszę ci przy okazji powiedzieć, że gdy tylko cię spostrzegłam, powiedziałam sobie: „Słowo daję, oto najprzystojniejszy młodzieniec w całej Frygii. Dlaczego marnuje czas na tym pustkowiu pilnując głupiej trzody?” No więc dlaczego, Parysie? Dlaczego nie przeniesiesz się do miasta, gdzie można żyć, jak przystało na cywilizowanego człowieka? Nie wolisz poślubić Heleny ze Sparty? Jest równie piękna jak ja i nie mniej namiętna. Pewna jestem, że gdy się spotkacie, rzuci dom, rodzinę, wszystko, byle zostać twoją kochanką. Musiałeś przecież słyszeć o Helenie?
- Pierwszy raz słyszę, o pani. Bardzo ci będę wdzięczny, jeśli mi ją opiszesz.
- Helena ma jasną i delikatną cerę, ponieważ wylęgła się z łabędziego jaja. Może uważać Zeusa za swego ojca. Przepada za polowaniem i zapasami, jako dziecko wywołała już wojnę, a kiedy dorosła, wszyscy książęta greccy starali się o jej rękę. Obecnie jest żoną Menelaosa, brata króla Agamemnona, ale to nie ma żadnego znaczenia. Jeśli zechcesz, będzie twoją.
- Jakże to możliwe, skoro jest już zamężna?
- O nieba! Jakiż ty niewinny! Nigdy nie słyszałeś, że moim boskim obowiązkiem jest załatwianie podobnych spraw? Coś ci zaproponuję, wybierz się w podróż po Grecji, a mój syn Eros będzie ci przewodnikiem. Kiedy dotrzesz do Sparty, on i ja postaramy się, by Helena zakochała się w tobie po uszy.
- Przysięgniesz mi? - pytał rozgorączkowany Parys.
Afrodyta złożyła uroczystą przysięgę, a Parys bez namysłu przyznał jej złote jabłko.

ZAŁĄCZNIK 3
HOMER, „ILIADA”, TŁUM. FRANCISZEK KSAWERY DMOCHOWSKI (FRAGMENT ROZMOWY HEKTORA Z PARYSEM)

Karci go Hektor za to: »Podły nikczemniku,
Zręczny tylko do niewiast, chytry płci zwodniku,
Z kształtu twoja zaleta. Obyś się nie rodził,
Obyś był nigdy w śluby małżeńskie nie wchodził!
I mnie by lepiej było, i dla ciebie z zyskiem,
Nie byłbyś się stał ludzkim, jak dzisiaj, igrzyskiem.
Jak tam szydzą Achaje, którym twoja postać
Wróżyła, że potrafisz śmiało placu dostać;
Lecz nie masz w sercu męstwa, nie masz w duszy cnoty.
A więc tak nikczemnymi obdarzon przymioty
Jakże śmiałeś na morze spuszczać twoje nawy?
Jak śmiałeś, lud zebrawszy do niecnej wyprawy,
Śliczną dziewkę oderwać od związków weselnych?
Wykraść niewiastę, krewną bohaterów dzielnych?
Skąd szkoda ojcu, państwu zguba ostateczna,
Radość nieprzyjaciołom, tobie hańba wieczna.

ZAŁĄCZNIK 4

Guido Reni, „Porwanie Heleny”

ZAŁĄCZNIK 5

Peter Paul Rubens, „Sąd Parysa” (wersja z 1605 roku)

ZAŁĄCZNIK 6

Johann Friedrich August Tischbein, „Hektor karci Parysa i zachęca go do pójścia na wojnę”

ZAŁĄCZNIK 7
WILLIAM SZEKSPIR, „ROMEO I JULIA”, TŁUM. JÓZEF PASZKOWSKI (FRAGMENT SCENY BALKONOWEJ)

SCENA 2

Ogród Kapuletich.
Wchodzi Romeo.

ROMEO

Drwi z blizn, kto nigdy nie doświadczył ran.
Julia ukazuje się w oknie.
Lecz cicho! Co za blask strzelił tam z okna!
Ono jest wschodem, a Julia jest słońcem!
Wnijdź, cudne słońce, zgładź zazdrosną lunę,
Która aż zbladła z gniewu, że ty jesteś
Od niej piękniejsza; o, jeśli zazdrosna,
Nie bądź jej służką! Jej szatkę zieloną
I bladą noszą jeno głupcy. Zrzuć ją!
To moja pani, to moja kochanka!
O! gdyby mogła wiedzieć, czym jest dla mnie!
Przemawia, chociaż nic nie mówi; cóż stąd
Jej oczy mówią, oczom więc odpowiem.
Za śmiały jestem; mówią, lecz nie do mnie.
Dwie najjaśniejsze, najpiękniejsze gwiazdy
Z całego nieba, gdzie indziej zajęte,
Prosiły oczu jej, aby zastępczo
Stały w ich sferach, dopóki nie wrócą.
Lecz choćby oczy jej były na niebie,
A owe gwiazdy w oprawie jej oczu:
Blask jej oblicza zawstydziłby gwiazdy
Jak zorza lampę; gdyby zaś jej oczy
Wśród eterycznej zabłysły przezroczy,
Ptaki ocknęłyby się i śpiewały,
Myśląc, że to już nie noc, lecz dzień biały.
Patrz, jak na dłoni smutnie wsparła liczko!
O! gdybym mógł być tylko rękawiczką,
Co tę dłoń kryje!

JULIA

Ach!

ROMEO

Cicho! coś mówi.
O! mów, mów dalej, uroczy aniele;

Bo ty mi w noc tę tak wspaniale świecisz
Jak lotny goniec niebios rozwartemu
Od podziwienia oku śmiertelników,
Które się wlepia w niego, aby patrzeć,
Jak on po ciężkich chmurach się przesuwa
I po powietrznej żegluje przestrzeni.

JULIA

Romeo! Czemuż ty jesteś Romeo!
Wyrzecz się swego rodu, rzuć tę nazwę!
Lub jeśli tego nie możesz uczynić,
To przysiąż wiernym być mojej miłości,
A ja przestanę być z krwi Kapuletich.

ROMEO

Mamże przemówić czy też słuchać dalej?

JULIA

Nazwa twa tylko jest mi nieprzyjazna,
Boś ty w istocie nie Montekim dla mnie.
Jestże Monteki choćby tylko ręką,
Ramieniem, twarzą, zgoła jakąkolwiek
Częścią człowieka? O! weź inną nazwę!
Czymże jest nazwa? To, co zowiem różą,
Pod inną nazwą równie by pachniało;
Tak i Romeo bez nazwy Romea
Przecież by całą swą wartość zatrzymał.
Romeo! porzuć tę nazwę, a w zamian
Za to, co nawet cząstką ciebie nie jest,
Weź mię, ach! całą!

ZAŁĄCZNIK 8

Frank Dicksee, „Romeo i Julia”

ZAŁĄCZNIK 9
ADAM MICKIEWICZ, „DZIADY CZĘŚĆ III”, WIELKA IMPROWIZACJA (FRAGMENT SŁYSZALNY W FILMIE)

Teraz duszą jam w moję ojczyznę wcielony?
Ciałem połknąłem jej duszę,
Ja i ojczyzna to jedno.
Nazywam się Milijon - bo za milijony
Kocham i cierpię katusze.
Patrzę na ojczyznę biedną,
Jak syn na ojca wplecionego w koło;
Czuję całego cierpienia narodu,

Jak matka czuje w łonie bole swego płodu.
Cierpię, szaleję - a Ty mądrze i wesoło
Zawsze rządzisz,
Zawsze sądzisz,
I mówią, że Ty nie błądzisz!
Słuchaj, jeśli to prawda, com z wiarą synowską
Słyszał, na ten świat przychodząc,
Że Ty kochasz; - jeżeliś Ty kochał świat rodząc,
Jeśli ku zrodzonemu masz miłość ojcowską; -
Jeżeli serce czułe było w liczbie źwierząt,
Któreś Ty w arce zamknął i wyrwał z powodzi;
Jeśli to serce nie jest potwór, co się rodzi
Przypadkiem, ale nigdy lat swych nie dochodzi;
Jeśli pod rządem Twoim czułość nie jest bezrząd,
Jeśli w milijon ludzi krzyczących „ratunku!"
Nie patrzysz jak w zawiłe zrównanie rachunku; -
Jeśli miłość jest na co w świecie Twym potrzebną
I nie jest tylko Twoją omyłką liczebną...

Głos
Orła w hydrę!
Oczy mu wydrę.
Do szturmu daléj!
Dymi! pali!
Ryk, grzmot!

Głos
Z jasnego słońca
Kometo błędu!
Gdzie koniec twego pędu?
Bez końca, bez końca!

Milczysz! - Jam Ci do głębi serce me otworzył
Zaklinam, daj mi władzę - jedna część jej licha,
Część tego, co na ziemi osiągnęła pycha,
Z tą jedną cząstką ileż ja bym szczęścia stworzył!
Milczysz! - nie dasz dla serca, dajże dla rozumu. -
Widzisz, żem pierwszy z ludzi i z aniołów tłumu,
Że Cię znam lepiej niźli Twoje archanioły,
Wart, żebyś ze mną władzą dzielił się na poły -
Jeślim nie zgadł, odpowiedz - milczysz! ja nie kłamię.
Milczysz i ufasz, że masz silne ramię -
Wiedz, że uczucie spali, czego myśl nie złamie -
Widzisz to moje ognisko: - uczucie,
Zbieram je, ściskam, by mocniej pałało,
Wbijam w żelazne woli mej okucie,
Jak nabój w burzące działo.

Głos
Ognia! pal!

Głos
Litość! żal!

Odezwij się, - bo strzelę przeciw Twej naturze;
Jeśli jej w gruzy nie zburzę,
To wstrząsnę całym państw Twoich obszarem;
Bo wystrzelę głos w całe obręby stworzenia:
Ten głos, który z pokoleń pójdzie w pokolenia:
Krzyknę, żeś Ty nie ojcem świata, ale...

GŁOS DIABŁA
Carem!

(Konrad staje chwilę, słania się i pada)

OPRACOWANIE:
Zespół Edukacji
Ferment Kolektiv

Redakcja:
Paulina Kulesza, Radek Tomasik

Korekta:
Paulina Kulesza

Opracowanie graficzne:
Adam Romel